

A láthatatlan (?) kés - Hatalmi viszonyok nyomában az információs korban

Recenzió Carl Miller The Death of the Gods – The New Global Power Grab ...
című művéről

Szerzői információ:

Csótó Mihály, PhD, 1979-ben született Szolnokon. Szociológus-agrármérnök, tanulmányait a Szent István Egyetemen és az Eötvös Loránd Tudományegyetemen végezte. Jelenleg a Chelonian Bt. ügyvezetője és a Nemzeti Közzolgálati Egyetem KTI-KMI szakértője. Kutatásai az agrárinformatika felhasználói vonatkozásai, az elektronikus közgazdászat és a digitális megosztottság különböző formái, illetve ezek átfedő területein összpontosulnak. Tagja a Magyar Agrárinformatikai Szövetségnek (MAGISZ), a Magyar Agrárközgazdasági Egyesületnek (MAKE), a Neumann János Számítógép-tudományi Társaságnak (NJSZT) és a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) köztestületének. Az Információs Társadalom szerkesztőbizottságának tagja, 2015-2019 között a szakfolyóirat megbízott főszerkesztője.

Így hivatkozzon erre a cikkre:

Csótó Mihály, „A láthatatlan (?) kés - Hatalmi viszonyok nyomában az információs korban”,
Információs Társadalom XIX, 3. szám (2019): 78–88.

<https://dx.doi.org/10.22503/inftars.XIX.2019.3.7>

A folyóiratban közölt művek

*a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 4.0
Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően használhatók.*

A láthatatlan (?) kés – Hatalmi viszonyok nyomában az információs korban

Recenzió Carl Miller The Death of the Gods – The New Global Power Grab (William Heinemann, London, 2018, 374 oldal, ISBN 9781785151330) című művéről

„Egy ember kést tartott a torkomhoz, ahogyan én is kést tartottam az övéhez.” Ezzel a szokatlan, bár mindenképpen hatásos nyitómondatral kezdődik Carl Miller *The Death of the Gods – The New Global Power Grab* című 2018 közepén megjelent kötete, amely felkapott és egyben fontos témát jár körül: a hatalmi viszonyok átrendeződését az információs kor kiteljesedésének idején (amikor „A mémeket menedzselik, hackerek válnak kormánytanácsadóvá, gamerek sztársportolóvá és Youtuberek celebekké. (...) A városok okosak, az intelligencia mesterséges, az adat nagy és a valóság virtuális” [XII. old.]). A címben említett istenek nem mások, mint azok a berendezkedések és intézmények, amelyekeken keresztül az utóbbi évszázadokban a hatalom gyakorlásra került és megnyilvánult világunkban: a kormányok, a vállalatok, a média, a hadsereg vagy éppen a bűnüldözés. Miller következetesen végigvitt, és a kötet mottójában is kiemelt párhuzama („s Zeuszon kívül senki sem szabad”¹) szerint az emberiség az aranykor végén olyan időszakba lépett, amikor a világban földrengésszerű változások történnek, hasonlatosak ahhoz, amikor Zeusz legyőzte apját, Kronoszt, és elfoglalta helyét az Olümposzon mint az istenek és emberek új ura. Ezeknek a változásoknak kiváltó okai pedig valamilyen módon mind-mind visszavezethetők a digitális technológiára.

A hatalom (power) kérdésköre évszázadok óta foglalkoztatja az emberiséget és a gondolkodókat (hogyan jön létre, ki birtokolja és miért), a szerző szerint a legjobb lehetőség a megragadására és megértésére akkor kínálkozik, amikor épp átformálódik. A bevezetőben (retrospektív enumerációként) sorra veszi a hatalommal valamilyen formában foglalkozó gondolkodókat az iménti állításának (és a fogalom folyamatos jelentésváltozásának) bizonyításaként, Machiavellitől (a reneszánsz beköszöntése), majd Thomas Hobbstól (a 17. századi, polgárháborús Anglia) kezdve Marxon (az ipari forradalom) át a második világháborút követően Hannah Arendtig, illetve kiemelt módon Michel Foucault-ig, amikor is eljutunk a mai viszonyokhoz, ahol a hatalom az, ami „megalkotja az élet struktúráját.” (XIV. old.). Miller elismeri azt is, hogy a hatalom definiálása meglehetősen problematikus. Robert Dahl 1957-ben megjelent hatalom definíciójától kezdve (mely szerint a hatalom olyan helyzet, amelyben valaki képes elérni, hogy másvalaki megtegyen valamit, amit egyébként nem tenne), számos szerzőt említ (Peter Bachrach és Morton Baratz, Stephen Lukes, Joseph Nye, Judith Butler, Simone de Beauvoir, Anthony Giddens, John Gaventa, Pierre Bourdieu) azt kiemelve, hogy a legtöbb esetben számukra a hatalom volt az a lencse, az az elemzési keret, amelyen keresztül vizsgálták a világot és annak változását.

A bevezetőben olvasható mintegy négy oldallal a szerző tulajdonképpen befejezettnek tekinti munkája szűkebb értelemben vett társadalomtudományi beágyazását. A kötet fejezetei – a mitológiánál maradván – egyfajta modern Odüsszeiát rejtenek, ahol a főhős a hatalom újabb és újabb formái és képviselői nyomába ered a világban (az utazás főbb ál-

¹ <https://mek.oszk.hu/00300/00308/00308.htm>

lomásai: London, Dél-Korea, Las Vegas, Prága, Berlin, Boston, Koszovó és természetesen a Szilícium-völgy). A könyv jelentős része leginkább egy grandiózus oknyomozó riporthoz hasonlatos, melybe igen ritkán akár regénybe illő fordulatok, míg némileg gyakrabban tudományos igényű magyarázatok vegyülnek. Ez nem nevezhető véletlennek: Carl Miller² amellett, hogy a DEMOS agytröszt közösségi médiával foglalkozó központjának (Centre for the Analysis of Social Media) alapítója és kutatási igazgatója, a BBC *Click* című műsorának vezetője, és számos lap (például a *Wired*, a *New Scientist* vagy a *Guardian*) rendszeres szerzője, műsoraiban és írásaiban a könyvben szereplő témák gyakran visszaköszönnek.

A hét fő fejezet témáinak kiválasztásánál Miller – miután nem teszi le a garast egy beszabályozó definíció mellett, és a hatalmat olyan elemzési szempontként kezeli, amelyet a legtágabb értelemben érdemes vizsgálni – szerencsére a módszertani szabadság kalapácsával valódi szögekre üt. Olyan jelenségeket, rendszereket és átrendeződéseket mutat be, amelyek egyrészt valós kérdéseket vetnek fel, másrészt az ezekből a jelenségekből és átrendeződésekből adódó kihívásokra adandó válaszok keresése már markánsan jelen van a mindennapjainkban. Lássuk tehát fejezetenként, mit talál a szerző a technológia (első sorban az internet és a közösségi média) hatalomátformáló hatásainak nyomába szegődve, választ keresve arra a kérdésre, hogy a hétköznapi emberek számára mit is jelentenek ezek a változások, szabadabbakká vagy éppen egyszerű termékekké válunk-e az új istenek felemelkedésének köszönhetően.

Emberek. A legelső, és egyben legrövidebb fejezetben az utazás első állomásaként a Massachusetts Institute of Technology 1946-ban alapított Tech Model Railway Clubba látogatunk el, amelynek tagjait az első hackerek között tartják számon.³ Az alapvetően a modellezőkből és a modelleket életre keltő áramköröket készítőkből álló klub utóbbi csoportja kezdett el élénken érdeklődni a számítógépek iránt, különösen miután az MIT szert tett egy TX-0⁴ és egy PDP-1⁵-es modellre. Miller interjúalanyai a klub prominens tagjai a hatvanas évek elején, John McNamara és Richard Greenblatt. A beszélgetés végkicsengése szerint a hackerek egy teljesen új szemléletet honosítottak meg, amelynek a középpontjában a számítógép minél magasabb szintű használata és a hacker etika állt. Az így szerzett tudás azonban óhatatlanul hatalommal párosul, amint ezek a gépek az élet egyre több területét hódították meg.⁶

A szerző útja ezután a modern korok hackereihez vezetett, egyenesen a „mit lehet megtenni a számítógépekkel, illetve azok segítségével”-témakör egyik legjelentősebb éves összejövetelére, a DEF CON-ra⁷, Las Vegasba. Miller szerint az általa látott bravúrok, minden egyes hack annak a bizonyítéka, hogy a „beavatottak” „...*megtörténté tehetnek dolgokat, megállíthatnak dolgokat, rájöhetnek dolgokra vagy elrejtethetnek dolgokat.*” (17. old.), így uralva a technológiát – és végső soron az azokat használókat is. Ennek Miller számára

² <https://www.carlmiller.co/>

³ A TMRC-ről bővebben többek között Steven Levy 1984-ben megjelent *Hackers: Heroes of the Computer Revolution* című művében találhatók információk.

⁴ <https://hu.wikipedia.org/wiki/TX-0>

⁵ <https://hu.wikipedia.org/wiki/PDP-1>

⁶ Mindenképpen érdemes itt megemlítenünk, hogy az NJSZT Informatikatörténeti Fórumának Mérföldköveit meglátogatva (<https://itf.njszt.hu/merfoldkovek/>), az '50-es, '60-as éveket áttekintve találkozhatunk McNamara és Greenblatt hazai kortársaival.

⁷ <https://www.defcon.org/>

legjesztőbb vonatkozásait a DEF CON egy eldugott sarkában zajló, e-voksolásra fejlesztett gépekkel kapcsolatos demonstrációval mutatja meg (egy, a bemutatón részt vevő hackert idézve: „Az emberek valószínűleg azért nem jöttek ide, mert a szavazógépek feltörése technikailag túl triviális ahhoz, hogy időt vesztessenek rá.” [19. old.]).

Az első fejezet azt is megmutatja az olvasó számára, milyen általános metódus alapján kerülnek bemutatásra a további témák: egy történelmi párhuzamot néhány esettanulmány követ (az utazás újabb és újabb állomásai), amelyek feltárják az új isteneket, köztük olyanokat, akik segítik az embereket, és azokat is, akik uralni szeretnék őket: általános célú technológiaként a számítógépeket az élet minden területén használjuk, így a hackerek tevékenysége (mint ahogy azt a széles körben elterjedt fekete/fehér/szürkekalapos jelzők mutatják) irányulhat akár más istenek ellenében, az egyén felszabadítására, netalán megóvására, sebezhetőségek feltárására is.

Bűn. A második fejezet rögtön egy kivétel (azaz kevés az emberek felszabadítását bemutató aspektus kerülhet felvázolásra), ugyanis technológia terjedésével a bűnelkövetés új lehetőségei kerülnek bemutatásra. Ezúttal Londonba utazunk, ahol a szerzővel részt vehetünk egy online zaklató letartóztatásában is. Miller számokkal illusztrálja a kiberbűnözés robbanásszerű felfutását, ez azonban nem érheti meglepetésként az olvasót. Ha a fogyasztás, a munka és a szórakozás egyre nagyobb szegmense kerül digitalizálásra (és így részben vissza az otthonokba), akkor a bűnözők (akik sosem riadtak vissza a legújabb technológiák bevetésétől, és akik között a virtuális térben szintén vannak pitiánerek éppúgy, mint nagymenők) is sokkal inkább hozzáférhetnek ehhez a térhez. A fejezet rámutat arra, hogy a 20. századi viszonyokra optimalizált, nemzetállami rendőrségek sokszor mennyire tehetetlenek a határon átvélő, legújabb technológiát használó bűnözőkkel szemben. Az interjúalanyok között van a LulzSec hackerscsoport⁸ egyik alapítója, de a kiberbűnözők nem feltétlenül csak a sötét oldalra álló, felkészült hackerek lehetnek, hanem olyanok is, akik ebben az új környezetben adják a fejüket törvényellenes cselekedetekre: az egyén „felszabadításáról” szóló példa ebben a fejezetben Miller saját, kissé naiv kísérlete (ami olybá tűnik, mintha apróhirdetés útján rendelnénk egy obskúrus cégtől olcsó tolvajkulcskészletet, amivel elhagyott nyaralókba betörve demonstrálnánk, manapság bárki könnyedén lehet bűnöző) saját zsarolóvírus-hálózat beüzemelésére, amelyhez kulcsra kész megoldást („ransomware-as-a-service”, a sötét weben a könyv írásakor 39 dollárért kapható Stampadót⁹) vet be. Ezzel leginkább a belépési korlát alacsonyosságát, és a bűnözés fizikai jelenléttől való eltávolodását kívánja szemléltetni. A fejezet legfőbb üzenetét az alábbi idézet foglalja össze: „A valódi különbség az offline és az online bűnesetek között nem az, hogy azokat miért követték el, vagy milyen hatása van az áldozatokra, hanem hogy milyen könnyű végrehajtani őket és a lebukás kockázata” (47. old.), ám a záró bekezdésekben tovább emeli a tétet: mivel az alapvetően reaktív rendőrség nem képes a digitális térben a törvények betartatására, magát a törvényt is kikezdehetik, hiszen aláássák az állam lehetőségét polgárai megvédésében.

⁸ A LulzSec „munkásságáról” lásd: <https://nki.gov.hu/?taxonomy=incidenskezeles-cimke&term=lulzsec>

⁹ Az olcsó ebben az összefüggésben sem feltétlenül a jó szinonimája, ugyanis a program által titkosított fájlok viszonylag könnyen visszaállíthatók, fizetés nélkül (Olenick 2016). A Stampadóról bővebben: <https://www.cyber.nj.gov/threat-profiles/ransomware-variants/stampado>

Cégek. A könyv talán már megjelenésekor is legkevesebb új információval szolgáló része a napsütötte Kaliforniába kalauzol minket, „A völgybe”, a legnagyobb technológiai cégek birodalmába, ahol „...a pénzzel járó hatalom nem visel öltönyt.” (69. old.). Ahogy Miller rámutat, gyakorlatilag nincs már olyan szektora a gazdaságnak, amely valamilyen formában ne alakult volna át a digitalizációhoz kapcsolódóan, így a globális piacoknak köszönhetően a diszruptív változások középpontjában álló, Szilícium-völgyben található cégek (elsősorban a Google, az Apple, a Facebook és az Amazon, vagyis a GAFA rövidítéssel is emlegetett „BigTech” vállalatok) hatalmasra nőttek, és ezzel párhuzamosan nőtt a hatalmuk is. A történeti párhuzam ezúttal az ipari korszak kezdetéig vezet vissza, a Carnegie Steel (Andrew Carnegie) és a Standard Oil (John Rockefeller) útját követjük végig („Mindkét cég okos volt, erősen versenyző és gyorsan fejlődő. (...) Ahogy növekedtek, a sikereiket dominanciájuk megerősítésére használták.” [75. old.]) egy új korszak kezdetén megragadott lehetőségtől a monopólium kiépüléséig. Hasonló a mára hatalmassá nőtt technológiai cégek eredettörténete is, mely sok esetben egy-egy garázsból vagy kollégiumi szobából indul, szinte nem létező piacok megnyílásakor, tudásuknak (vagy olykor éppen szerencsájuknak) és nem utolsósorban az általuk gyűjtött adatoknak és a hálózati hatásnak köszönhetően váltak domináns szereplővé ezeken a piacokon. „Az információ koncentrációja a gazdagság és a hatalom koncentrációját jelenti.” (83. old.).

A szerző röviden kitér a térsége nemzetközi sajtóban is gyakran megjelenő problémáira, (például a tech-cégek raktáraiban dolgozóakra, vagy a campusaik kiszolgálószemélyzetére, akiknek bére gyakran alig elég a lakhatásra, miközben például a Facebook központján belül minden szolgáltatás ingyenes), valamint az alapítók kultuszára, melynek sokszor része, hogy ezeknél a cégeknél az alapítók és a tulajdonos-ügyvezetők valamilyen módon megőrzik hatalmukat a részvényesek ellenében. Így alakul ki az a struktúra, amelyben a pénzügyi-technológiai hatalom egy apró földrajzi térség néhány meghatározó cégének vezetőjénél összpontosul. (A fejezetben Miller egy, anonimitást kérő Facebook-dolgozó által betekintést nyer az adatmennységbe, amit ezek a cégek felhalmoztak, de ez a kitérő amolyan illusztráció, igazából nem tesz sokat hozzá a mondanivalóhoz.)

Izgalmas kérdés, hogyan szabható gát eme cégek hatalmának. Felmerül a monopóliumok szabályozása (a Standard Oil és a Carnegie Steel az USA antitröszt törvényeinek egyik első célpontjai voltak), másrészt a technológia ciklikusságából adódóan a hatvanas évektől már több, egyeduralkodónak tűnő cég tűnt el, vagy alakult stabil, erős, de nem kiemelkedően domináns vállalattá. Az elemző Ben Evans (2020) egy blogbejegyzésében éppen ezt a témát dolgozza fel¹⁰, amelyben rámutat, hogy korábban az IBM vagy a Microsoft nem volt képes igazán hosszú távon átmenteni egyértelmű piaci dominanciáját, ám ennek elsősorban nem a szabályozás volt az oka, hanem az, hogy a technológia, amelyre ez a domináns piaci pozíció épült, irrelevánsá vált. Ez persze nem jelentheti azt, hogy ne kellene szabályozni ezeket a cégeket, amikor erre rászolgálnak, inkább hangsúlyosabbá teszi a miként (és a hatékony szabályozás) kérdését. Az utóbbi hónapok fejleményeit látva a helyzetet nehezíti, hogy a monopóliumok elleni fellépésnek hagyományosan központi témája az ár kérdése, míg ezek a cégek leginkább ingyenesen nyújtják fő szolgáltatásaikat (mint ahogy Miller utal rá, sokszor akár csak a még nagyobb adattömeg összegyűjtése érdekében), valamint az is, hogy a technológiai startupok jelentős része már nem is gondolkodik önállóságban, hanem előbb-utóbb szeretné felvásároltatni magát az óriásokkal.

¹⁰ Mottójául a korábban idézett dahli hatalomfogalom Roger Lovatthoz köthető megfogalmazását választva.

A politika mindenesetre már kitüntetett figyelemmel kezeli ezeket a cégeket (elég például az USA-ban a demokrata elnökjelöltek vonatkozó megnyilvánulásaira gondolnunk a közelmúltból,¹¹ de jelen recenzió kéziratának lezárásakor a magyar kormány is megnyilvánult a kérdésben¹²), ezzel párhuzamosan a cégek lobbitevékenysége szintén felnőtt méreteikhez.¹³ Kérdés, hogy a felmerülő megoldások (például a feldarabolás) vajon mennyire lennének hatásosak, egyáltalán kivitelezhetőek-e, mindenesetre nem látszik egyelőre az az újabb technológiai ciklus, amely megrengethetné eme cégek hatalmát, illetve korántsem biztos, hogy egy ilyen ciklus problémát okozna számukra. Miller a megoldás egyik lehetőségét a decentralizációban látja, és egy alternatív, decentralizált közösségi oldalt, a Mastodont,¹⁴ valamint a blokklánc-technológiát hozza fel példaként, bár utóbbinál a DAO¹⁵ kapcsán az anomáliákra is felhívja a figyelmet. A fejezetet lezárandó (miközben ironikusan beismeri, hogy a tech-óriásokról szóló fejezet nem jöhetett volna létre eme cégek szolgáltatásai és termékei nélkül), a rendszerek architektúrájának fontosságára, a monopóliumok kapcsán a politikai kihívásokra emlékeztet, de az általános megoldás számára egyértelműen a decentralizáció: „*Centralizáció vagy decentralizáció. Nagy cégekkel vagy cégek nélkül. Domináns közvetítővel vagy közvetítők nélkül. Oly sok múlik a technológiai architektúráján, és ez csak egyre fontosabb lesz a mindennapi gazdasági tevékenységeink szempontjából*” (120. old.).

Média. A média szerepét a hatalom szempontjából a szerző Thomas Carlyle Edmund Burke-től kölcsönzött fogalmával, a „negyedik renddel” illusztrálja, mely rend (a híres mondás szerint a parlament karzatán ülve) képes ellenőrizni a többi hármat (törvényhozó, végrehajtó, bírói), így tulajdonképpen azoknál is jelentősebb. A fejezetben Miller leginkább arra keresi a választ, hogy ez az ellenőrző funkció hogyan alakul át, vagy szenved csorbát a technológia indukálta átalakulások során. Az első kirándulásunk a BBC-hez vezet, ahol annak a felismerését (vagyis a BBC Trending létrejöttét) követhetjük nyomon, ahogy az interneten, illetve a közösségi oldalakon történt események figyelemmel kísérése önmagában hírértékű lehet. Az internet mindemellett utat nyitott az olyan „műkedvelőknek” (a negyedik rend új képviselőinek), mint Eliot Higgins, a Bellingcat¹⁶ online oknyomozó oldal alapítója (akinek történetét az Ukrajna fölött 2014-ben lelőtt Malaysian Airlines járat kapcsán részletesen is megismerhetjük). A fejezet sorba veszi a média átalakulásának egyébként jól dokumentált (magyarul lásd például Aczél (2017), illetve Fehér és Király

¹¹ Lásd például Joe Biden („*Talán tudják, sosem voltam nagy rajongója a Facebooknak. Sosem voltam nagy rajongója Zuckerbergnek. Úgy vélem, ő a valódi probléma.*”), Bernie Sanders („*Itt van nekünk a Facebook és a Twitter, a Google, és a hirdetések hatalmas része már online zajlik. Ezek a cégek igen-igen komoly problémát jelentenek.*”) és Pete Buttigieg („*Ez a probléma a Facebookkal. Egyetlen vállalat vagy személy sem rendelkezhet olyan hatalommal, amelyet a cég felhalmozott.*”) megnyilvánulásait (Fisher és Rosenberg 2020).

¹² Lásd a Digitális Szabadság Bizottság megalakulását, és ennek Munkacsoportja által közzétett Fehér Könyvet: <https://digitalisszabadsag.kormany.hu/>

¹³ A Washington Post jelentése szerint amíg a 2000-es évek második felében a nagy technológiai cégek gyakorlatilag nem képviseltették magukat Washingtonban, addig mára hét ilyen cég költött fél milliárd dollárt lobbizásra az elmúlt évtizedben. Valószínűleg részben ennek is köszönhető, hogy a mindennapos adatvédelmi botrányok, választási anomáliák és egyebek ellenére a Kongresszus nem fogadott el az iparágat valóban hátrányosan érintő jogszabályokat (Romm 2020).

¹⁴ <https://mastodon.social>

¹⁵ [https://en.wikipedia.org/wiki/The_DAO_\(organization\)](https://en.wikipedia.org/wiki/The_DAO_(organization))

¹⁶ <https://www.bellingcat.com/>

(2017)) lépéseit, az információ elérhetőségének kinyílásával a régi „kapuőrök” jelentőségének csökkenését, illetve új kapuőrök felemelkedését és megerősödését (gondolva itt elsősorban az előző fejezetben részletesen bemutatott Google-re és Facebook-ra, amelyek egészen eltérő „szerkesztési irányelvek” mentén rendszerezik a tartalmat), a hírfogyasztás elszakadását a hírtől (illetve annak platformjától), az üzleti és hirdetési modellek átalakulását (ahogy az új kapuőrök a hirdetők és a professzionális tartalomgyártók közé is beékelődnek), és az ebből fakadó, a hagyományos elvek mentén működő (még nyomtatásban is megjelenő) lapokra és újságíróikra nehezedő nyomást, valamint a „csurnalizmus” terjedését és mozgatórugóit. Az álhírek döbbenetes mértékű térnyerésének bemutatásához egészen Pristináig utazunk, Koszovóba, ahol Miller egy kattintásvadász Facebook-csoportokat működtető „vállalkozó” tevékenységén keresztül ismerteti nagyjából az ellenkezőjét annak, amit a felelős médiáról általában gondolunk, szemléltetve az új média skáláján azt a pontot, aminek ellenkező végén Eliot Higgins és a hozzá hasonlók tevékenykednek. Az álhírek, illetve a média uralása különösen fontos szerepet kap a következő két fejezetben.

Politika. A politikáról szóló fejezet felütése és egyben központi fogalma a szuverenitás, az angol polgárháború és a parlamentarizmus 17. századi kialakulásáig visszanyúlva (Henry Parkert idézve¹⁷: „*A hatalom eredetileg az emberekben rejlik.*”). Először az utazásunk újabb állomásaként ízelítőt kapunk abból, hogyan változott meg a politikai hatalom megszerzéséhez vezető út: a Munkáspárt internetes kampányért felelős szekciója, Barack Obama kampányai során használt módszerek, majd a Donald Trump-jelenség, mindezekből levonva a nem meglepő következtetést: „*Minden újabb választás új stratégiákat és jobb technológiát hozott*” (176. old.). Ez a legtöbb esetben csak azt jelentette, hogy a politika hatalommal már rendelkező szereplői új módszereket vetnek be a győzelem érdekében. Miller szokás szerint példákat hoz arra is, hogy a technológia használható a hatalmasok ellenében, vagy a demokrácia kiterjesztése érdekében. Marianne Grimmerstein történetében egy nyugdíjas német zenetanárnő harcát mutatja be¹⁸ a CETA, az EU és Kanada közötti átfogó gazdasági és kereskedelmi megállapodás ellen. Miután nem sikerült az alkotmánybíróság elé vinnie az ügyet, Grimmerstein petíciót¹⁹ indított a *change.org*-on, ami országos mozgalommá terebélyesedett, a téma így már eljutott a szövetségi alkotmánybíróság elé, és bár végül a CETA elfogadásra került, abba az érintetteket számára elfogadható garanciák is beépítésre kerültek.

A fejezetben szó esik még röviden – a technológiai esélyt teremtő vonatkozásához adalékként – az arab tavaszról, az Occupy mozgalomról, és a koreai gyertyafényes forradalomról, de a legrészletesebben kidolgozott esettanulmány Audrey Tang²⁰ útját beszéli el Tajvan digitális miniszteri pozíciójáig (valamint az ennek kontextust adó

¹⁷ <https://quod.lib.umich.edu/e/eebo/A56223.0001.001/1:1?rgn=div1;view=fulltext>

¹⁸ Noha a könyvben egy átlagos kisnyugdíjasként kerül ábrázolásra, nem mondható, hogy Marianne Grimmerstein – legalábbis a róla elérhető információk alapján – teljesen távol állna a politikától. Az egyébként erdélyi származású és Budapesten született hölgy dédapja 12 évig volt magyar parlamenti képviselő, és apja, valamint nagyapja is politizált, ő maga pedig nyugdíjba vonulása után szerkesztője volt egy „*Quo vadis Deutschland?: was sich ändern muss*” című kötetnek: https://books.google.hu/books/about/Quo_vadis_Deutschland.html?id=FmjUPGjbdmwC&redir_esc=y

¹⁹ <https://www.change.org/p/bundesverdienstkreuz-f%C3%BCr-die-initiatorin-der-ceta-klage-frau-marianne-grimmerstein>

²⁰ Audrey Tang előadása a demokráciaért kiterjesztését szolgáló digitális társadalmi innovációkról: <https://www.youtube.com/watch?v=LscTx6DHh9I>

politikai fejleményeket, melyek részletes áttekintéséhez lásd például Szabó [2016]). Bemutatásra kerülnek olyan – a radikális transzparencia és a participáció gyakorlatát hirdető – Tanghoz köthető kezdeményezések és platformok, mint a Sandbox²¹ és a vTaiwan²², amelyeket számos, a digitális gazdasághoz kapcsolódó jogszabály megalkotásában használtak (elsőként az Uberrel kapcsolatban). Miller kiemeli, hogy ha a tajvanihoz hasonló gyakorlatok elterjednek, akkor „*a politika nyitottabbá, az állampolgárok pedig befolyásosabbá válhatnak*” (209. old.). Ez utóbbi rámutat arra, hogy a technológia „hagyományos”, kampánycélú, illetve a hatalom ellenében történő használata mellett az igazi kihívás és feladat annak a kormányzásban történő aktív és hatékony felhasználása, akár új intézmények útján (lásd például Z. Karvalics (2019), vagy a *Digital Government* első számát, melyet a szerkesztő teljesen demokrácia témájának szenteltek²³).

Hadviselés. Az előző fejezetek alapján egyáltalán nem hat meglepően, hogy a háborúk természete is megváltozott. „*A győzelmet legalább annyira ki kell venni a nagyközönség figyelő szeméből, mint a harcmezőn*” (225. old.). Az információs hadviselés követelményei pedig a doktrínák felülvizsgálatához és új fegyvernemek kialakulásához vezettek. Ezek nyomában bemutatásra kerül az Egyesült Királyság 77-es dandára²⁴, ahol a küzdelem a figyelemért elsősorban storyboardok, narratívák, videók és a közösségi média csatasorba állításával zajlik, hiszen a harctér a vélemények és hiedelmek birodalma. Hogy mennyire hatékony lehet és mennyire más jellegű ez a hadviselés, azt Miller a 4chan közösség által mesteri szintre emelt „attention hackinggel” igyekszik szemléltetni. Mivel a hirdetések és marketing sokmilliárd dolláros üzlet, egy teljesen új iparág jött létre a digitális propaganda terjesztésére: a nem létező, mégis lájkoló és továbbosztó tömegeket menedzselő robotok és scriptek százai mellett (ahogy arra Héder (2020) cikke felhívja a figyelmet) virágzik az interakciók feketepiaci is. Minden lájknak, megosztásnak, feliratkozásnak ára és értéke van. Mindezek a gyakorlatok (mint befolyásoló műveletek, média műveletek, pszichológiai műveletek, fedett online akciók vagy szó szerint információs hadviselés) beépültek a hadseregek mindennapjaiba, az „igazság” feletti kontroll megszerzése érdekében. A dezinformációs műveletek szemléltetése ezúttal az orosz hibrid hadviselés (illetve a Geraszimov-doktrína) működése Ukrajnában²⁵ (részletesen lásd például Rácz (2015) vagy Resperger [2018]). A háborúk megvívásának eme módja természetesen egyáltalán nem új, az évszázadok során és a hidegháború idején a szemben álló felek általában mindent megtettek a közhangulat befolyásolására, mind a saját, mind az ellenfél táborában (lásd például a szerző által szintén meglátogatott Government Communications Headquarterst²⁶). Miller a fejezet fő üzenetét ezúttal Mark Laity, a NATO stratégiai kommunikációs vezetőjén keresztül mondja el: „*Alapvetően nincs semmi illegális vagy morálisan megkérdőjelezhető abban, hogy a kormányok próbálják befolyásolni egymást. A kérdés a hogyan.*”

²¹ <https://www.sandbox.org.tw>

²² <https://info.vtaiwan.tw/>, de meg kell említenünk a belül dolgozó mesterséges intelligenciát is bevető „párbeszédalkalmazást”, a pol.is-t is: <https://pol.is/company>

²³ <https://dl.acm.org/toc/dgov/2020/1/1>

²⁴ <https://www.army.mod.uk/who-we-are/formations-divisions-brigades/6th-united-kingdom-division/77-brigade/>

²⁵ Említésre kerül egy, a dezinformációs tendenciák ellenében született kezdeményezés is, a <https://www.stopfake.org>

²⁶ https://hu.wikipedia.org/wiki/Government_Communications_Headquarters

A hagyományos csatornák (rádió, TV, szórólapok) mellé – azok hatását is megsokszorozva – felzárkóztak a digitális eszközök, így „*drasztikusan megváltoztak a befolyásolásunk módszerei, amelyek sokkal hatékonyabbak lettek*” (246. old.). A fejezet utolsó része további adalékokat ad a befolyásolás hatásmechanizmusához, említve többek között a hírhedt szentpétervári Internet Research Agencyt (amelyet az orosz szleng és az amerikai hírszerzés is trollfarmként emleget), és megállapítja, hogy az ismertetett technikák (elsősorban az autoriter államokban) országhatáron belül a hatalom megőrzésének kiemelt eszközeként is funkcionálnak. És hogyan védekezhetünk, illetve kiben bízhatunk egy ilyen közegben, amikor bárhol a befolyásolás célpontjai lehetünk? A szerző rámutat arra, hogy az egyre inkább szaporodó tényellenőrző weboldalak önmagukban nem jelenthetnek megoldást, hiszen ezek az információs műveletek sokkal inkább hatnak az emberek érezelemre, mint a racionalitásra. A másik gyakran említett megoldás, a digitális írástudás kapcsán kiemeli, ez leginkább az iskolában elsajátítható, igen időigényes, és a technológia mindig előrébb fog járni az átlagembereknél. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy a nagy technológiai cégek nem feltétlenül elég felkészültek gátat szabni az ilyen dezinformációs tendenciáknak (vagy legalábbis nem erre a területre kívánják erőforrásaikat koncentrálni), és részben ellenérdekelték is az akár a különböző metrikáikat csorbító megoldások terjesztésében, elvégre egy kamuprofil vagy egy troll aktivitása is javítja a statisztikákat, növelheti a bevételt. Ez olykor olyan visszás helyzeteket szül, amiben a cégek vezetői egy szűk területen önmaguk követelik az állami szabályozás kialakítását...

Technológia. Az utolsó fejezet témája némileg meglepőnek hat, hiszen a kötet eddig is a technológia különböző aspektusait tárgyalta. Az utolsó nagyobb egységben néhány olyan gyakorlat vagy jelenség kap helyet, amelyeket Miller különösen fontosnak tart kiemelni. Az első ilyen az algoritmusok problematikája, amelyek egyre több döntést hoznak az élet egyre több területén (például arról, mit látunk a személyre szabott közösségi felületeinken, de a kockázatbecslő, vagy HR-algoritmusokat is említhetjük), és sokszor az őket fejlesztő szakemberek számára sem száz százalékig áttekinthető a működésük („*A valóság az, hogy ha egy algoritmus szemmel láthatóan teszi a dolgát, és az emberek nem panaszkodnak, akkor nincs túl sok ösztönzés arra, hogy a parancsok és kódok rétegei között a pontos okok után kutakodjunk*” – idéz egy fejlesztőt a szerző [277. old.]). A képlet látszólag egyszerű: minél több adat, annál pontosabb eredmény. Miller számára a legnagyobb probléma az átláthatatlan (black box) működés, ám ehhez hozzátehetjük azt is, hogy már a felhasznált adatok is mindenképpen befolyásolják a kimenteket, már azokba kódolva vannak anomáliák (Barrowman 2018). Jó hír lehet viszont, hogy széles körben megindult a megoldások (vagy legalább valamiféle garanciák) keresése, mind a tudományos (például Kusner és Loftus 2020), mind a politikai szférára (például az Európai Bizottság új dokumentumai²⁷ a témában).

Szó esik még a robotokról/botokról, illetve az automatizálás problémáiról, amelyek minden irányban felerősíthetik az előző fejezetekben taglalt hatásokat, hiszen fáradhatatlan, programozható entitások milliói jelennek meg az online térben. Szintén kiemelésre kerülnek a protokollok, mint a hatalom rejtett forrásai, különösen a Digital Object Architecture (DOA), amely ha bevezetésre kerül, akkor regisztere (tulajdonképpen a digitális

²⁷ Elsősorban a Fehér könyv a mesterséges intelligenciáról (https://ec.europa.eu/info/files/white-paper-artificial-intelligence-european-approach-excellence-and-trust_hu) és az Európai Adatstratégia (https://ec.europa.eu/info/files/communication-european-strategy-data_hu)

térben létező objektumok tára) az egész hálóról kulcsfontosságú információkat tartalmazna. Zárásként Miller fontosnak tartja megemlíteni a mémeket, a virális tartalmakat, illetve az ezek köré szerveződött iparágot, valamint kitér arra (Nir Eyal *Hooked* című könyvét, illetve B. J. Fogg munkásságát említve), hogy számos alkalmazás úgy kerül megtervezésre, hogy azok a legtöbb interakciót váltsák ki a felhasználókból, vagyis minél addiktívabbak legyenek. Ami a technológia fejezetben felhozott példákat összefűzi, az tulajdonképpen a kötet talán legfőbb üzenete: a hatalom a technológia által olyan formákban nyilvánul meg, amelyek valamilyen módon embertelenek, miközben nagyon nehéz egyáltalán észlelni ezt a hatalmat: „...*az életünket számos módon befolyásolhatják, amit gyakran felismerni is nehéz, nem hogy ellenállni*” (310. old.).

Ez az a pont, ahol a könyv végén visszajutunk az idézett kezdőmondathoz. A legnyíltabb, élet és halál fölötti hatalom, amelyet egy torokhoz szorított kés jelképez, éles kontrasztot képez a technológia mediálta újabb (befolyásolási) gyakorlatokkal, melyek sok esetben teljesen váratlanok, vagy átláthatatlanok az átlagember számára („*A hatalom manapság éppúgy megnyílvánulhat egy porszívó, mint egy kés képeben*” (331. old.)). A technológiai ugyan számos tekintetben felszabadít minket, ugyanakkor a kontroll újabb, sosem látott formáit is lehetővé teszi.

Ha összegzésként feltesszük magunknak a kérdést, a kötet hoz-e valami egészen újat, akkor azt kell mondanunk, hogy az egyéntől a nagy rendszerekig építkező fejezetek témái (amelyek információs kori átalakulásáról sok esetben köteteket töltenek már meg tudományos elemzések) iránt átlagosnál jobban érdeklődő olvasó számára nem feltétlenül. A felsorolt problémák és ártrendeződések valóságok, fontosak, és a legtöbb esetben már a kötet megjelenése idején artikulálódtak (ahogy egyik, a dezinformációról kérdezett riportalánya mondta a szerzőnek: „divatos téma”), azóta pedig mindenképpen tovább erősödtek. Érdekes, hogy miközben Miller számos történelmi párhuzammal szemlélteti és sok esetben ki is jelenti azt, hogy a most tapasztalható változások *majdnem* éppen olyanok, mint a példaként felsoroltak, ami napjainkban történik, az mégis más, több, földrengés-szerűbb. Holott az információs technológia, és ebből következően a digitális kultúra jellegzetességei (lásd például Miller [2011] vagy Rab [2017]) már jól dokumentáltak, az azonnaliság, az összekapcsoltság, a másolhatóság vagy épp interaktivitás, és mindezek erdőjeként a technológiában rejlő hatékonyságnövekedés ismeretében minden, csak nem meglepő, hogy az új metódusok, modellek és gyakorlatok mélyrehatóak lesznek, és azokkal leginkább az egyébként is ismeretekkel, tudással (hatalommal) rendelkezők és/vagy az etikai megfontolásoktól és gátlásoktól mentesek tudnak leginkább élni. Mindezekkel párhuzamosan (vagy ellenhatásként) számos területen drasztikusan lecsökken a belépési korlátot „hétköznapi halandók” számára. Így a kötet, mely szinte minden fejezetben „rácsodálkozik” erre a tényre, néha egy egyedi szemszögből, szemléletes példákkal megírt „bevezetés az információs társadalomba” tankönyv benyomását kelti, ebből viszont kétségkívül egy izgalmas és érdekes kiadásét – ami azonban szűkebb szakmai közönség számára kevés novumot tartogat. Támadhat ugyanakkor hiányérzet az olvasókban azért, mert a nyilvánvaló összefüggések mellett a szerző csak minimális kapcsolatot teremt a fejezetek között, azok így néha különálló riporter teljesítménynek tűnnek, melyeket csak néhol kapcsol össze pár (valószínűleg a szerkesztő által elhelyezett) utalás, lábjegyzet.

A magával ragadó módon olvasmányos (bár helyenként kifejezetten hatásvadász) stílust mindenképpen a kötet előnyei között kell felsorolnunk, amit markánsan támogat az,

hogy Miller sokszor hagyja interjúalanyait belefeledkezni kedvenc történeteik, példáik, anekdotáik szövedékébe. Ez, és a kötet jól átgondolt íve a széles olvasóközönség számára is közelebb hozhat fontos témákat, ugyanakkor nem mehetünk el szó nélkül amellett, hogy a kötet több (köztük néhány kifejezetten izgalmas) jó gyakorlat és követendő példa mellett rendszerszinten kevés, vagy igen elnagyolt előremutatást tartalmaz, és inkább negatív tónussal zárul, mintha lemondana arról, hogy az emberiség képes lenne a bemutatott istenek megzabolázására. („*A hatalom formái nemcsak újak, szabályozatlanok is: nem regulázzák törvények, professzionális szabványok, normák, morális kódok, etikai keretek vagy más felügyelet, amelyek a hatalmat eddig kordában tartották.*”) Így a könyv a jó példák ellenére többnyire megragad a manapság népszerű, bombasztikus metamegmondások szintjén,²⁸ pedig valamiféle újabb status quo kialakítása, a Miller által hiányolt normák, keretek, szabályok és törvények újraformázása csak hosszú, fáradságos aprómunkával lehetséges az emberiség talán legnagyobb kultúráváltásának idején.

Irodalom

- Aczél Petra, „Az álhír. Kommentár a jelenség értelmezéséhez”, *Századvég*, (2017) 84. szám, 5–26 old.
- Barrowman, Nick, „Why Data Is Never Raw”, *The New Atlantis*, (2018) No. 56., pp. 129–135.
- Evans, Benedict, „How to lose a monopoly: Microsoft, IBM and anti-trust”, *www.ben-evans.com*, 01 January 2020.. <https://www.ben-evans.com/benedictevans/2020/01/01/microsoft-monopoly-and-dominance>
- Fehér Katalin és Király Olívia, „Álhíresülés – a hamis hírek dinamikája a médiában”, *Századvég*, (2017) 84. szám, 39–50. old.
- Fischer, Sara and Scott Rosenberg, „Facebook’s rising Democrat problem”, *Axios*, 23 January 2020. <https://www.axios.com/facebook-2020-problem-democrats-f699c93e-1984-47d1-9db0-edd50ed6de87.html>
- Héder Mihály, „A black market for upvotes and likes”, kézirat, megjelenésre elfogadva, *Információs Társadalom*, 2020.
- Kusner, Matt and Joshua Loftus, „The long road to fairer algorithms”, *Nature*, (2020) No. 578., pp. 34–36 <http://dx.doi.org/10.1038/d41586-020-00274-3>
- Miller, Vincent, *Understanding digital culture*, Sage, London, 2011.
- Rab Árpád (szerk.), *Csomópontok: A digitális kultúra jellemzői és egymásra hatásuk*, Infonia-Gondolat Könyvkiadó Budapest, 2017.
- Rácz András, *Oroszország hibrid háborúja Ukrajnában*, KKI-tanulmányok 2014/1, Külügyi és Külgazdasági Intézet, Budapest, 2014.
- Resperger István, *A válságkezelés és a hibrid hadviselés*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018.
- Szabó Máté, „Emberi jogok, demokrácia – Kína árnyékában?”, *Acta Humana*, 4. évf. (2016) 1. szám, 7–32. old.
- Olenick, Doug, „Stampado ransomware: Cheap, but easily decrypted”, *SC Magazine*, 23 November 2016. <https://www.scmagazine.com/home/security-news/ransomware/stampado-ransomware-cheap-but-easily-decrypted/>
- Romm, Tony, „Tech giants led by Amazon, Facebook and Google spent nearly half a billion on lobbying over the past decade, new data shows”, *The Washington Post*, 22 January 2020.

²⁸ Erdemei elismerései mellett említsük itt meg a jelenség kétségkívül legismertebb alakját, korunk talán legnagyobb rockszár-tudósát, Yuval Noah Hararit, aki egy riport alapján (<https://www.newyorker.com/magazine/2020/02/17/youval-noah-harari-gives-the-really-big-picture>) büszkén vallja, hogy a világhírt hozó kötetéhez nem végzett új kutatómunkát, illetve rigorózan elutasítja, hogy a jövő veszélyeinek mélyreható ecsetelése közben bármiféle megoldási alternatívát felvázoljon.

<https://www.washingtonpost.com/technology/2020/01/22/amazon-facebook-google-lobbying-2019/>

- Z. Karvalics, László. (2019). Utak a globális tudáskormányzáshoz (Az elméleti megfontolásoktól egy hídfőállás koncepciójáig). *Információs Társadalom*, XIX. évf. (2019) 1. szám, 8–32. old. <http://dx.doi.org/10.22503/inftars.XIX.2019.1.1>